

**A comparative study of international sanctions affecting the
development of the oil industry with Margaret Dagey's
cumulative sanctions theory**

Farshad Foroughi Nasab¹

Shiva Jalalpour²

Lena Abdulkhani³

Bahram Yousefi⁴

Abstract

The United States has used sanctions to influence the development of the oil industry. The present dissertation, with a descriptive-analytical method and using library resources and the theoretical framework of Margaret Doxy sanctions, has sought to answer the question of what effect the imposition of sanctions has had on the development of Iran's oil industry and this sanction how much is set with Margaret Doxy sanctions theoretical framework? The findings of this study indicate that the sanctions imposed in the field of oil against Iran are consistent with the theory of sanctions of Margaret Doxy in general and sanctions on the Iranian oil industry in particular from a practical point of view and are of the type of modern sanctions and classification of sanctions. Presented by Doxy are appropriate and aimed at controlling Iran's behavior in the field of role-playing in the international community in various political, economic, psychological and ideological dimensions, and despite the

---

¹ PhD student, Department of Political Science, Khoramshahr International Branch, Islamic Azad University, Khoramshahr, Iran. **Farzad442@gmail.com**

² Assistant Professor, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran . **Shiva_jalalpoor@yahoo.com**

³ Assistant Professor, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran **With.policy@gmail.com**

⁴ Assistant Professor, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. **Brmyousefi@gmail.com**

expectations of sanctions on the impact of sanctions on economic indicators, reduced revenue. And the activities of international companies in the oil industry, sanctions because of the structural problems of the sanctioning countries, such as the deep political divide between the sanctioning countries, and the existence of veto power and the protection of some countries from compulsory sanctions as well as policies adopted by Sanctioning countries and changing foreign trade orientations have not benefited from the necessary international participation, and this has led to the ineffectiveness of sanctions in practical and executive terms. Also, results of the study have shown that the optimal development model of the oil industry in order to optimally deal with international sanctions is the integrated implementation of the development model based on the exploitation and productivity of fields and reservoirs and the development model based on technology.

Keywords: Oil Industry, International Sanctions, Development, Balance of Power, Margaret Doxy

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۷ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۵

Knowledge of political interpretation

Vol 4, No 14, Winter 2022

ppt 117-154

دانش تفسیر سیاسی

سال چهارم، شماره ۱۴، زمستان ۱۴۰۱

صفحات ۱۱۷-۱۵۴

بررسی تطبیقی تحریم‌های بین‌المللی تأثیرگذار بر توسعه صنعت نفت با تئوری تحریم تجمیعی مارگارت داکسی

فرشاد فروغی نسب^۱

شیوا جلال پور^۲

لنا عبدالخانی^۳

بهرام یوسفی^۴

چکیده

آمریکا همواره از تحریم در راستای تأثیرگذاری بر توسعه صنعت نفت استفاده نموده است. مقاله حاضر با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و استفاده از چارچوب نظری تحریم مارگارت داکسی، درصدد پاسخگویی به این سؤال بوده است که وضعیت تحریم‌های اعمال شده علیه توسعه نفت ایران چه ارتباطی با تئوری تحریم تجمیعی مارگارت داکسی داشته و چه تأثیری در توسعه یافتگی صنعت نفت ایران است؟ یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که تحریم‌های اعمال شده در حوزه نفت علیه ایران منطبق با نظریه تحریم مارگارت داکسی به‌طور اعم و تحریم صنعت نفت ایران به‌طور اخص از منظر اجرایی هدفمند و از نوع تحریم‌های مدرن بوده و با طبقه‌بندی تحریم‌های ارائه شده توسط داکسی تناسب داشته و باهدف کنترل رفتار ایران در حوزه نقش‌آفرینی در جامعه

---

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی گروه علوم سیاسی، مسائل ایران، واحد بین الملل خرمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خرمشهر، ایران.

^۲ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

Shiva_jalalpoor@yahoo.com

^۳ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

^۴ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

بین‌الملل در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، روانی و ایدئولوژیک اعمال شده و علیرغم انتظار تحریم کنندگان در خصوص تأثیرگذاری تحریم‌ها بر شاخص‌های اقتصادی، کاهش درآمد و فعالیت شرکت‌های بین‌المللی حوزه صنعت نفت، تحریم‌ها به دلایل مشکلات ساختاری کشورهای تحریم‌کننده از قبیل شکاف سیاسی عمیق بین کشورهای تحریم‌کننده، وجود حق و تو و مصون بودن برخی کشورها از پیروی از تحریم‌های اجباری از مشارکت لازم بین‌المللی بهره‌مند نبوده است و همین مهم موجب ناکارآمدی تحریم‌ها از جنبه عملی و اجرایی گردیده است.

**واژگان کلیدی: تحریم، توسعه‌یافتگی، صنعت نفت، موازنه قدرت، مارگارت
داگسی**

مقدمه

ایران از ابتدای تأسیس تاکنون با انواع مختلف تحریم‌های بین‌المللی مواجه بوده است که در روند توسعه‌ای صنعت بال‌آخص در حوزه نفت و انرژی تأثیرگذار بوده است. آنچه مشخص است نوعی از تحریم‌ها که اغلب به‌عنوان جایگزین جنگ و اعمال قوه قهریه تلقی می‌شود تحریم مناسبات اقتصادی است. در اینجا مقصود از مناسبات اقتصادی هرگونه روابط اقتصادی اعم از تجاری و مالی است. بی‌تردید ایالات متحده آمریکا در سال‌های اخیر به‌طور فزاینده‌ای از تحریم‌های اقتصادی به‌عنوان وسیله‌ای برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی استفاده کرده و به‌طور یک‌جانبه و یا از طریق نفوذ خود در سازمان ملل متحد و شورای امنیت تحریم‌های اقتصادی را علیه برخی از کشورها که خواسته‌هایش را به چالش کشیده‌اند تحمیل کرده است. از منظر تعریفی، تحریم اقدام برنامه‌ریزی شده یک یا چند دولت از طریق محدود کردن مناسبات اقتصادی و مبادلاتی برای اعمال فشار بر کشور هدف با مقاصد مختلف سیاسی اقتصادی است که همواره در طول ۴۰ سال گذشته صنعت نفت، صادرات نفت و با طبع توسعه نفتی را هدف قرار داده است. تحریم کنندگان حوزه‌های آسیب‌پذیر، کلیدی و استراتژیک کشورهای تحریم شونده را جهت اعمال تحریم‌ها انتخاب و هدف قرار می‌دهند که سریع‌تر و راحت‌تر به اهداف تحریم اعمالی دست یابند. صنعت نفت در ایران تأمین‌کننده اصلی درآمدهای ارزی است و به‌عبارت‌دیگر، این صنعت، حائز رتبه اول درآمدهای ارزی برای اقتصاد کشور ایران است. نفت نقشی محوری در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران داشته به‌طوری‌که هم‌اکنون بخش مهمی از درآمدهای دولت به آن و فرآورده‌های حاصل از آن وابسته است لذا در سال‌های اخیر با وجود اینکه یکی از اهداف دولت، کاهش وابستگی به درآمدهای نفت و گاز بوده است، همچنان بیش از ۸۰ درصد درآمدهای ارزی حاصل از صادرات کشور توسط درآمدهای حاصل از صادرات نفت و گاز تأمین شده است از این رو با عنایت به وابستگی ایران به درآمدهای ارزی صنعت نفت، این صنعت به‌عنوان یکی از

اصلی‌ترین و کلیدی‌ترین بخش‌های جمهوری اسلامی ایران مورد هدف تحریم قرار گرفته است و آمریکا که امکان دستیابی به انرژی هسته‌ای و سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک را توسط برخی از کشورها نگران‌کننده می‌داند به اعمال تحریم‌ها بر این کشورها پرداخته است. بنابراین برای سیاست‌گذاری‌های دقیق در حوزه مقابله با تحریم، ضروری است کانال‌های اثرگذاری، میزان اثرگذاری تحریم‌ها در حوزه‌های مختلف توسعه‌ای مورد بررسی قرار گیرد، لذا هدف اصلی در این مقاله و دلیل اجرایی آن تبیین نقش تحریم‌های بین‌المللی در میزان توسعه‌یافتگی صنعت نفت طی سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۹۷ است. این مقاله از نظر هدف (بنیادی)، از نظر ماهیت (مطالعه اکتشافی) و از دیدگاه پارادایمی (کیفی) است و گردآوری داده‌ها در آن به شکل کتابخانه‌ای از منابع مختلف اینترنتی و غیر اینترنتی و به روش فیش‌برداری انجام شده است.

پیشینه پژوهش

در مورد ابعاد مختلف تأثیرگذاری تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد نفتی ایران و آسیب‌شناسی توسعه صنعت نفت تحقیقات گسترده‌ای صورت گرفته است و کتاب‌ها و مقالات ارزنده‌ای نوشته شده است.

بهروزی فر در مطالعه‌ای در سال ۱۳۹۸ با عنوان بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی یک‌جانبه آمریکا بر اقتصاد بازرگانی ایالات متحده و بازارهای جهانی انرژی به بررسی تأثیر تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا بر تجارت جهانی و بازار جهانی انرژی پرداخته است. در این مطالعه ۹ متغیر مجازی برای نشان دادن تحریم اقتصادی در زمان‌های مختلف به کاررفته است. نتایج این مطالعه نشانگر اثر عمیق تحریم‌های گسترده بر جریان تجارت متقابل و کاهش حدود ۹۰ درصدی آن بوده و تحریم‌های محدود و متوسط نیز تجارت جهانی را به ترتیب به یک چهارم و یک سوم کاهش می‌دهند. آزادی (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان تحریم‌ها و بخش‌های آسیب‌پذیر آن در ایران به بررسی ایجاد محدودیت در روابط

اقتصادی در جهت دستیابی به اهداف سیاسی و به‌منظور ناگزیر کردن جامعه به تغییر سیاست یا حکومت خود، بر نظام جهانی پرداخته است، نتایج مطالعه بیانگر این مهم بود که معمولاً تحریم از سوی کشورهای اعمال می‌گردد که در ساختار نظام بین‌الملل دارای ثبات ژئومونیک باشند. جمهوری اسلامی ایران با توجه به پیشینه چند دهه‌ای آن مدت‌هاست مورد انواع تحریم‌ها قرار گرفته که در سالیان اخیر به‌صورت جدی‌تر بعد از تحریم بانک‌ها، بازارهای مالی و بخش بازرگانی برای اولین بار مورد تحریم نفتی قرار گرفت؛ صنعتی که تکیه‌گاه درآمدهای ارزی کشور است. لذا باید ضمن اتخاذ تدابیری نظیر ایجاد تغییر در سیاست‌های کلان اقتصادی کشور از اقتصاد نفتی به سمت اقتصاد غیرنفتی، استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی سازنده از طرف دولت و همچنین حمایت از تولید داخلی هم از جانب دولت و هم از جانب مردم، این تهدید را نیز به فرصت تبدیل کرد. شهاب‌الدینی و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان اثرات تحریم اقتصادی بر اقتصاد و سیستم مالی ایران به بررسی تأثیرات تحریم بر اقتصاد در ایران پرداختند، نتایج بیانگر این مهم بوده است که در روابط بین‌الملل معاصر تحریم‌ها ابزاری برای حل و فصل اختلافات و دستیابی به اهداف سیاسی خاص تلقی می‌شود که غالباً انعکاسی از نارضایتی اعضای قدرتمند شورای امنیت از رفتار بین‌المللی و داخلی سایر اعضا است تحریم به‌عنوان ابزار فشار و اجبار در پیشبرد اهداف سیاست خارجی کشورها همواره مدنظر بوده و ادبیات آن نیز یکی از بحث‌انگیزترین و غیرقطعی‌ترین ادبیات در روابط بین‌الملل است. با توجه به فضای موجود داخلی و بین‌المللی درباره تحریم ایران، این پژوهش تلاش دارد تا ضمن بررسی تحریم اقتصادی، ایران را مدنظر قرار داده و تهدیدها و فرصت‌های ناشی از این تحریم را مورد بررسی قرار دهد.

نظر علی (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای با عنوان تحلیل رویکرد ایران در بازار نفت با استفاده از بازی‌های همکارانه به بررسی اثر تحریم‌ها بر درآمدهای نفتی پرداخته است، نتایج بیانگر این مهم بود که هر سه بازیکن آمریکا و عربستان و ایران استراتژی به ترتیب کاهش فشار و

تحریم کمتر، کاهش فشار و همکاری و همکاری را انتخاب می‌کند. در انتها نیز تأثیر تحریم‌های نفتی بر فروش نفت ایران بررسی گردید. دیده شد که حتی با افزایش چند برابری قیمت نفت در طی این سال‌ها، در آمد نفتی ایران سیر نزولی داشته است. ابراهیمی و هوش نژاد (۱۳۹۵) در مطالعه‌ای با عنوان چالش‌های قانونی استفاده از قراردادهای مشارکت در تولید در صنعت نفت و گاز ایران به بررسی الزامات قانونی قراردادهای مشارکتی صنعت نفت پرداخته است، نتایج این مطالعه نشان داد که برخلاف تصور رایج، در موافقت‌نامه‌های مشارکت در تولید، مالکیت مخازن حتی به صورت غیرمستقیم و از طریق مالکیت بر منابع تولیدی در سرچاه یا نقطه تحویل یا نقطه صادرات به شرکت خارجی منتقل می‌شود. ضمن آنکه پذیرش مشارکت در تولید با اقتضای قانونی در دیگر قوانین نفتی کشور مثل ماده ۳ قانون نفت اصلاح قانون نفت مصوب ۱۳۹۰ و ماده ۱۲۹ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم در تضاد است.

طغیانی و درخشان (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای با موضوع تحلیل عوامل تأثیرگذاری تحریم‌های اقتصادی بر ایران و راهکارهای مقابله به تحلیل تأثیر تحریم‌های بین‌المللی پرداختند، نتایج بیانگر این مهم بود که هشت عامل چندجانبه شدن تحریم‌ها، بسته شدن بسیاری از مسیرهای دور زدن تحریم‌ها، محدود شدن دسترسی به نظام مالی بین‌المللی، هدف قرار دادن فروش نفت، هم‌زمانی تحریم‌های اقتصادی با آثار برخاسته از اجرای طرح تحول اقتصادی، وابستگی شدید تولید داخلی به فناوری، مواد خام و واسطه‌ای خارجی، وابستگی نظام ارزی کشور به دلار و یورو، عدم مدیریت افکار عمومی را به‌مثابه عوامل تشدیدکننده تأثیر تحریم‌ها بر ایران مرتبط بوده است. درنهایت در این پژوهش با بازکاوی عوامل یادشده و در نظر گرفتن آرمان‌های ایرانی، اسلامی به هشت راهکار عملی برای مقابله با تحریم‌های اقتصادی رهنمون می‌کند و مبتنی بر کاهش منافع و افزایش هزینه‌های تحریم کنندگان و افزایش منافع و کاهش هزینه‌های کشور تحریم شونده، به صورت علمی و عملی سیاست‌هایی را برای مقابله با تحریم‌ها پیشنهاد گردید.

چارچوب نظری

نظریه ماهیت تحریم و تجمیع فشار بین‌المللی تحقیقات مارگارت داکسی استاد گروه مطالعات سیاسی دانشگاه ترنت و مشکلات اعمال تحریم‌های تجمعی و فشار بین‌المللی حیطه اساسی است و درزمینه مطالعات سیاسی بین‌المللی مقالات گسترده‌ای منتشر کرده است. مارگارت داکسی از نویسندگان معروف درزمینه مسئله تحریم اقتصادی است. داکسی دارای چندین کتاب تخصصی و مقالات منتشرشده در فصلنامه‌های بین‌المللی در حوزه تحریم است از معروف‌ترین کتاب‌های نگارش شده توسط وی کتاب تحریم از تئوری تا عمل و تحریم‌های بین‌المللی و فشار بین‌المللی است که در طبقه‌بندی کتاب‌های پر نشر و دارای تیراژ بالا قرار گرفته است، وی به‌صورت تخصصی در حیطه ماهیت و نحوه اجرای تحریم‌های بین‌المللی فعالیت داشته و به نظر او تحریم‌های بین‌المللی چنین تعریفی دارند: «تنبیهاتی که در قابل تبعات اعلام‌شده ناکامی هدف در تبعیت از استانداردها یا الزامات بین‌المللی، تهدید به اجرا و یا واقعاً اعمال‌شده‌اند.»، به عقیده وی تحریم‌های بین‌المللی جنبه دیپلماتیک، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی دارند. درزمینه تحریم‌های بین‌المللی، به عقیده داکسی متمرکز بودن تحریم‌های بین‌المللی علیه کشوری خاص به عوامل مختلفی وابسته است و مسئله اعمال تحریم‌های اقتصادی صرفاً به رفتار کشور هدف بستگی ندارد بلکه به تخمین و ارزیابی هزینه‌های تحریم اقتصادی توسط کشورهای تحمیل‌کننده نیز بستگی دارد.

از منظر داکسی تحریم‌های بین‌المللی، یک اقدام ضروری و مفید در شرایطی است که دولت‌ها سیاست‌هایی را در نظر می‌گیرند که تعهدات بین‌المللی را نقض می‌کند و ارزش‌های جوامع را به خطر می‌اندازد، عهدنامه سازمان ملل متحد و منشور ملل متحد تحریم‌ها را جنبه استفاده غیرقانونی از زور مدنظر قرار می‌دهد، داکسی تحریم را به‌عنوان مجازاتی که ممکن است در نتیجه نقض هنجار ایجاد شود مدنظر قرار می‌دهد و معتقد است تحریم‌ها باید با هنجارها یا قوانین مرتبط باشند، باید قابل اعمال باشند و باید دارای قدرت

منفی، اعم از نمادین یا واقعی باشند. عدم رعایت این حداقل شرایط اعمال تحریم‌ها را پوچ و بی‌فایده می‌کند. اگر قرار است تحریم‌ها ماهیت مجازات قانونی داشته باشد، اعمال آن‌ها نیز باید مبنای قانونی و فراگیر داشته باشد. داکی معتقد است در تئوری، تحریم‌های بین‌المللی، علاوه بر اقدامات دفاع از خود، باید در چارچوب سازمان‌های بین‌المللی قوانین اجباری را ایجاد نماید. در عمل، اقدامات غیرمجاز به‌طور فزاینده‌ای متداول شده‌اند و پیامدهای این توسعه در ادامه بیشتر بررسی می‌شود. در عمل همچنین نشان داده است که مجازات اقتصادی لزوماً مطابقت و تناسب را نیز به همراه ندارد.

بنا بر نظریه تحریم داکی اندازه‌گیری و محاسبه میزان تأثیرگذاری تحریم‌های اقتصادی که خود موجب بحث و معادله بسیاری بین گروه‌های موافق و مخالف با تحریم اقتصادی شده است نه تنها مشکل است زیرا همواره علل و عوامل دیگری وجود دارد که تأثیرگذار هستند و نمی‌توان مطمئن بود که چنانچه تحریم اقتصادی وضع نشده بود چه اتفاقی رخ می‌داد بلکه به هدف موردنظر از اعمال تحریم‌ها بستگی دارد. اینکه تحریم‌ها مؤثر واقع می‌شود یا خیر به این موضوع بستگی دارد که تحمیل‌کنندگان آن به دنبال دستیابی چه چیزی هستند، آیا این تحریم‌ها به‌منظور تنبیه کشور هدف طراحی شده یا اینکه از سر اجبار و یا اکراه بوده است یا اینکه صرفاً جهت دادن علامتی به کشور هدف طراحی شده است به عقیده داکی ممکن است این انتظار وجود داشته باشد که نتیجه و تأثیر تحریم‌های سازمان ملل متحد چیزی بیش از یک اقدام سمبلیک باشد. فکر و ایده اولیه بهره‌گیری از اجبارهای بین‌المللی نیز همان‌گونه که از عنوان آن مشخص است به‌عنوان برخوردی جدی و قاطعانه با هرگونه توسل به‌زور، درگیری و تهاجم جنگ ستیزانه بوده است.

به عقیده مارگارت داکی چنانچه از سوی کشوری به منافع کشورهای دیگر که از توانایی و قدرت لازم برخوردار بوده‌اند صدمه‌ای وارد شود کشورهای قدرتمند همواره حق مقابله به‌مثل را به‌عنوان اقدامی مشروع برای خود در نظر خواهند داشت. یک کشور ضعیف

نیز می‌تواند اعتراضات و مخالفت‌های سیاسی خود را ابراز نماید ولی کشورهای قدرتمند دارای وسعت اعمال قدرت بیشتری را در اعمال ابزارهای تحریمی دارند. از دیدگاه داکسی ملاحظات داخلی کشورها نقش قابل توجهی را در زمینه تعیین این مسئله که کدام تحریم‌ها قابلیت عملی دارند مؤثر است به عقیده وی تحریم‌ها به همان اندازه‌ای که بر روی کشورهای هدف تأثیر می‌گذارد به همان نسبت نیز برای کشورهای تحریم‌کننده هزینه آور است و اختلال و آشفتگی را به همراه دارد از دیدگاه وی ارزش‌ها و منافع جامعه بین‌المللی در اولویت شاخص‌های تحریمی قرار دارد.

تقسیم‌بندی تحریم‌های بین‌المللی از منظر داکسی

داکسی در کتاب تحریم‌های اقتصادی و فشار بین‌المللی تحریم‌ها را برحسب اهداف به سه جنبه سیاسی، اقتصادی و ایدئولوژیک و از منظر اجرایی به دودسته سنتی و مدرن تقسیم‌بندی می‌نماید.

۱- تحریم‌های سنتی از دیدگاه داکسی

ازلحاظ نظری تفاوت‌های مهمی در وضعیت و هدف اقدامات اقتصادی به‌عنوان فن‌های جنگی، چه در ارتباط با اقدامات نظامی و چه به‌طور مستقل، و تحریم‌های اقتصادی اعمال‌شده توسط یک سازمان بین‌المللی به‌عنوان بخشی از قانون اساسی مجاز وجود دارد. فرآیند اجرایی در شرایط جنگ، هدف دشمن است. هدف تسریع شکست، کاهش یا از بین بردن ظرفیت آن برای جنگ، و تضعیف روحیه است. ملاحظات بشردوستانه ممکن است نقشی داشته باشد، اما تخریب جان و مال از اولویت‌های جنگ است. زمانی که از اقدامات اقتصادی به‌عنوان تحریم استفاده می‌شود، هدف باید بازدارندگی یا منصرف کردن دولت‌ها از پیگیری سیاست‌هایی باشد که با هنجارهای پذیرفته‌شده رفتار بین‌المللی مطابقت ندارد. مطابقت به نفع عمومی تلقی می‌شود و تحریم‌ها مجازاتی هستند که به‌طور

خاص به اعمالی مربوط می‌شوند که نهاد بین‌المللی آن را محکوم می‌کند. باید از سختی‌های غیرضروری اجتناب کرد

با این حال، شباهت‌های آشکاری بین تحریم‌ها و جنگ اقتصادی وجود دارد: سلاح‌ها از یک زرادخانه ساخته می‌شوند و مشکلات کاربرد برای هر دو مشترک خواهد بود. علاوه بر این، فقدان اجرای مؤثر در سطح سازمان ملل، زمینه زیادی را برای توسل یک‌جانبه و جمعی به اشکال اقتصادی و نظامی تحریم ایجاد می‌کند که در آن اهداف لزوماً بر اساس ارزش‌های جامعه تعریف نمی‌شوند، بلکه بیشتر در پرتو منافع خاص تعریف می‌شوند. بررسی مختصر برخی از تحولات مهم در جنگ اقتصادی مدرن قطعاً به این تحقیق مرتبط است. تا حدودی، موفقیت آشکار آن در دو جنگ جهانی بود که باعث ایجاد باور گسترده در مورد اثربخشی اقدامات اقتصادی به‌عنوان تحریم‌های بین‌المللی شد.

استفاده از سلاح‌های اقتصادی برای دستیابی به اهداف سیاسی البته پدیده جدیدی نیست. آن‌ها به‌طور مرتب استفاده از زور را در جنگ تکمیل کرده‌اند و به‌طور آشکار و پنهان برای تأثیرگذاری بر سیاست خارجی یا داخلی کشورهای هدف مورد استفاده قرار گرفته‌اند. اهداف متنوعی در نظر گرفته شده است: ایدئولوژیک، سیاسی و اقتصادی. در قرن بیستم، می‌سازی دارایی‌های خارجی اغلب واکنش‌های شدیدی را از سوی شرکت‌های سلب مالکیت برانگیخته است و آن‌ها عموماً از حمایت دولت‌های خود برخوردار شده‌اند، به‌ویژه در مواردی که غرامت خودداری شده یا ناکافی تلقی می‌شود.

نمونه آن تحریم نفت مکزیک به دنبال ملی شدن صنعت نفت این کشور در سال ۱۹۳۸ است. فشارهای سنگین بریتانیا و شرکت‌های نفتی بین‌المللی بر دولت دکتر مصدق برای مقابله با ملی شدن دارایی‌های شرکت نفت انگلیس و ایران در سال ۱۹۹۵ میلادی و واکنش شرکت‌های چندملیتی ایالات متحده، ابتدا به دورنما و سپس به واقعیت انتخاب دکتر آلنده به‌عنوان رئیس‌جمهور شیلی در ۱۹۷۰ رفتار مورد انتظار عرف یا مورد نیاز قانون، نسبتاً متفاوت است. تحریم‌ها ابزارهای آشنای دفاع از انطباق در جوامع ملی هستند. در زمینه

اجتماعی ممکن است مثبت (پاداش) یا منفی (مجازات) باشند، اما در سیستم‌های حقوقی مجازاتی هستند که مقامات تعیین شده برای قانون‌شکنان اعمال می‌کنند. گسترش مفهوم اجرای مجاز به جامعه بین‌المللی متعلق به قرن بیستم است. قدرت اقتصادی جزء حیاتی قدرت است و در جریان جنگ هدف آشکاری برای حمله چه از طریق نظامی و چه از طریق ابزارهای اقتصادی است. تحریم سستی شامل استفاده ترکیبی از فشار نظامی و اقتصادی برای محدودسازی و اعمال تهدید بر کشورهای هدف است.

۲- تحریم‌های مدرن از دیدگاه داکسی

مارگارت داکسی تحریم‌های مدرن را بر پایه تأثیرگذاری اقتصادی را بر اساس موضوع به چهار نوع تقسیم می‌کند:

- کنترل و محدودسازی تجاری؛
- معلق ساختن کمک‌ها و حمایت‌های تکنولوژیکی؛
- مصادره اموال و دارایی‌های کشورهای هدف تحریم؛
- ممنوعیت فهرستی از شرکت‌های کشورهای هدف برای تجارت با کشور اعمال‌کننده.

داکسی در این دسته‌بندی اعمال تحریم‌های مدرن و محدودیت‌های اقتصادی را منوط به کم کردن سطح تجارت بین‌المللی بین کشورهای تحمیل‌کننده تحریم و کشورهای هدف در زمینه‌های انرژی، بانکی، مالی اعتباری و... در بازه زمانی مشخص و همچنین قطع هرگونه انتقال فناوری و کمک‌های پایه‌ای علمی و دانشی به کشورهای هدف در تمامی زمینه‌های فناوری از قبیل صنعت، معدن، بازرگانی، انرژی، خودرو و کشتیرانی و... و مصادره اموال مالی و اعتباری کشورهای هدف در کشورهای تحمیل‌کننده تحریم و مشترک‌المنافع و محدودسازی شدید فعالیت بین شرکتی و منع فعالیت شرکت‌های بین‌المللی کشورهای هدف در حوزه فعالیت کشورهای تحریم‌کننده می‌داند و تحریم‌های

مدرنی را مؤثر می‌داند که پایداری و اشتراک منافع و قاطعیت تحریمی از سوی کشورهای تحریم کننده در آن وجود داشته باشد، داکی همچنین از نفت و انرژی به‌عنوان سلاحی کلیدی و تأثیرگذار در مراودات بین‌المللی اقتصادی و شاخصی مهم در اعمال تحریم‌های مدرن علیه کشورهای هدف یاد می‌کند.

داکی در این کتاب مهم‌ترین وزنه تحریم اقتصادی مدرن را در کشورهای خاورمیانه و دارای منابع و ذخایر بزرگ نفت و گاز، تحریم انرژی می‌داند و براین اساس یادآور می‌شود که تحریم مراودات بین‌المللی در زمینه کنترل و محدودسازی تجارت و خریدوفروش نفت از کشورهای هدف تحریم شونده؛ معلق ساختن کمک‌ها و حمایت‌های تکنولوژیکی و فناوری حوزه اکتشافات و توسعه نفت و گاز؛ مصادره اموال و دارایی‌های ناشی از تجارت نفت کشورهای هدف تحریم و ممنوعیت فهرستی از شرکت‌های بین‌المللی حوزه انرژی کشورهای هدف برای تجارت با کشور اعمال کننده و جهان بین‌الملل را به‌عنوان اهرم موفقیت و مؤثر بودن تحریم‌های اقتصادی علیه کشورهای هدف تحریم شونده می‌داند و مثال‌هایی از تحریم نفت کشورهای ایران، لیبی، سوریه و... را به‌عنوان اقتصاد آسیب‌دیده ناشی از تحریم نفت و انرژی بیان می‌نماید. حال با توجه به اهمیت موضوع تحریم نفت ایران و تأثیرگذاری تحریم بر توسعه صنعت نفت ایران، در این مطالعه تقسیم‌بندی موضوعی تحریم‌های اقتصادی در حوزه نفت و انرژی مطرح شده توسط مارگارت داکی به‌عنوان چهارچوب نظری اصلی مطالعه مورد تحلیل و مقایسه قرار گرفت.

۳- میزان موفقیت تحریم‌های بین‌المللی از دیدگاه مارگارت داکی

مارگارت داکی در کتاب تحریم‌های اقتصادی و فشار بین‌المللی عوامل مهم برای موفقیت تحریم‌ها همان چیزی است که به نظریه تجمیع تحریم‌ها معروف شده است را برمی‌شمارد. از نگاه وی تحریم‌های اقتصادی برای دولت حاکم در کشور هدف مشکلات سیاسی به وجود خواهد آورد. دولت حاکم از هر ابزار موجود برای حفظ قدرت استفاده

خواهد کرد، اگر جریان مخالف قدرتمند وجود نداشته باشد و با تحریم‌های اعمال‌شده خارجی نیز موافق باشد می‌تواند از این وضع برای اعمال فشار بیشتر بر دولت از داخل استفاده کند. از این رو دولت با کشمکش دوسویه مواجه می‌شود، کشمکش برای کاستن از تحریم‌های خارجی و مهار جریان مخالف در داخل. اگر تحریم‌ها ادامه پیدا کنند و جریان اپوزیسیون از داخل عمل کند دولت خود از دو جهت تحت فشار قرار می‌یابد فشاری تجمیعی، ممکن است توضیح‌دهنده این باشد که چرا تحریم‌ها در برخی موارد به سرنگونی دولت منجر می‌شود.

مسئله واکنش‌های جامعه بین‌المللی برای موفقیت تحریم‌ها مهم است. انزوای سیاسی و اقتصادی کشور هدف پیش‌نیاز موفقیت است. یکی از دلایل اینکه از سازمان‌های بین‌المللی برای اعمال تحریم‌ها استفاده می‌شود، همین است. زیرا با این کار حمایت بین‌المللی از اقدام تحریم‌کننده و انزوای تحریم‌شونده بیشتر می‌شود. مهم‌تر از همه واکنش قدرت‌های بزرگ و همسایگان کشور تحریم‌شونده است. تهدید به بسنده نکردن به تحریم‌ها و دست زدن به اقدام نظامی از جانب قدرت‌های بزرگ را می‌توان به تغییر صحنه بین‌المللی نسبت داد.

نظریه تجمیع تحریم‌ها به لزوم انزوای سیاسی اشاره می‌کند. تحریم‌ها باید تأثیرات اقتصادی معین داشته باشد اما مهم‌تر از آن این است که رژیم تحریم‌شونده در نظام بین‌المللی هیچ متحد سیاسی نداشته باشد. چنین متحدانی می‌توانند نقش مهمی در تأمین برخی ابزارها برای رژیم تحریم‌شونده داشته باشند. اما نقش مهم‌تر آن‌ها ممکن است تقویت اراده رژیم تحریم‌شونده برای مقاومت و مبارزه با تحریم‌کنندگان باشند. ضعف‌های داخلی در کنار قدرت تأثیرگذاری انزوای سیاسی بین‌المللی زمینه موفقیت تحریم‌ها را فراهم می‌کند و بدین ترتیب رژیم تحریم‌شونده در معرض فشار تجمیعی قرار می‌گیرد.

ماهیت شناسی تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران

تحریم اقتصادی هیچ‌گاه بهترین روش حل و فصل مخاصمات بین‌المللی نبوده است اما همیشه آخرین روش قبل از توسل به زور بوده است. از سال ۱۹۹۰ تاکنون عراق، یوگسلاوی، یونان، لیبی، لیبیا، رواندا، سیرالئون، افغانستان، گروه طالبان و القاعده، کنگو، سودان، بعضی اتباع لبنان، کره شمالی و ایران از طرف شورای امنیت سازمان ملل تحریم شده‌اند. تحریم در تئوری به عنوان ابزاری برای برقراری صلح پایدار جهانی توسط شورای امنیت سازمان ملل به وجود آمد ولی در عمل به ابزاری برای دستیابی به اهداف ملی یا منطقه‌ای کشور یا کشورهای خاصی بدل شد. بنا به تعریف، تحریم اقتصادی عبارت از یک سلسله سیاست‌های برنامه‌ریزی شده به دولت برای محدود کردن مناسبات اقتصادی با دولتی دیگر، به منظور دستیابی به اهداف سیاسی و اقتصادی خود است. پس از روی کار آمدن باراک اوباما با سیاست خارجی دوسویه تماس و مهار یا تعامل و فشار در خصوص ایران، تحریم‌های جدیدی با عنوان تحریم‌های هوشمند، هدفمند یا فلج‌کننده مطرح گردید هدف این سیاست دوسویه تغییر رفتار ایران در زمینه‌های مورد نگرانی آمریکا شامل تروریسم، حقوق بشر و فعالیت‌های هسته‌ای بود. نتیجه چنین سیاستی پرهیز از روبرو شدن با دو گزینه ایران هسته‌ای و حمله نظامی به ایران بود و در همین راستا آمریکا با جلب همکاری سایر کشورها اقدام به اعمال تحریم‌های هوشمند علیه مقام‌های ایرانی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، صنایع نظامی، بنیادهای مهم اقتصادی شامل بخش‌های بانکی، بیمه‌ای، تجاری و سرمایه‌گذاری، بخش انرژی شامل نفت، گاز، بنزین و پتروشیمی، بخش‌های حمل و نقلی شامل کشتیرانی و هواپیمایی نمود. در این بخش به بررسی برخی از تحریم‌های اعمال شده از سوی برخی از کشورها می‌پردازیم.

۱- تحریم‌های یک‌جانبه ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی ایران

ایالات متحده با تصویب قوانین تحریمی و فرامین اجرایی خاص ایران، بخش‌های انرژی، خودروسازی، بانک‌ها، اموال ایرانیان، برخی شخصیت‌های مهم ایرانی، بخش کشتیرانی و دیگر بخش‌های حمل‌ونقل انرژی جمهوری اسلامی ایران را مورد هدف قرار داده است. تا قبل از سال ۲۰۰۵ این کشور حدود سه قانون و هشت فرمان اجرایی مطرح کرده است که این تحریم‌ها بیشتر بر ممنوعیت‌های تجارت و توقیف اموال ایرانیان و ممنوعیت کمک‌های تسلیحاتی به ایران تأکید داشته‌اند. از سال ۲۰۰۵ تاکنون حدود ۸ قانون تحریمی و ۱۱ فرمان اجرایی از سوی ایالات متحده علیه جمهوری اسلامی ایران اتخاذ شده که بیشترین محدودیت‌ها بر بخش انرژی و بخش مالی بوده است. همان‌گونه که گفته شد ایالات متحده با صدور فرمان‌های اجرایی و قوانین مختلف سعی کرده است جمهوری اسلامی ایران را با فشار اقتصادی روبه‌رو سازد. بررسی آماری این تحریم‌ها نشان می‌دهد بخش انرژی حدود ۱۹ درصد از این تحریم‌ها را به خود اختصاص داده است. طبق بررسی‌های گروه بین‌المللی بحران تحریم‌های بخش انرژی تأثیر زیادی بر اقتصاد ایران داشته‌اند. بخش مالی و بانکی نیز حدود ۱۷ درصد این تحریم‌ها را دربرمی‌گیرد. در این نوع تحریم‌ها مبادلات مالی و بانکی ایران با محدودیت‌های شدیدی روبه‌رو شده است که حتی بعد از توافق هسته‌ای و پسا برجام این محدودیت‌ها بر بخش بانکداری جمهوری اسلامی ایران اعمال می‌شود. دیگر موضع‌های هدف تحریم از سوی ایالات متحده شامل بخش موشکی و هسته‌ای، مسافرت افراد و دیپلمات‌های ایران، ممنوعیت‌های تجاری و مسدود کردن دارایی‌های ایران نیز هرکدام حدود ۱۶ درصد از تحریم‌های ایالات متحده را به خود اختصاص داده است. بنا بر بررسی آماری، ایالات متحده در طول این دوره سعی کرده ابعاد و بخش‌های مختلف اقتصاد کشور را از طریق اعمال تحریم‌ها با محدودیت‌های جدی مواجه کند.

نمودار ۱. گونه شناسی تحریم‌های ایالات متحده آمریکا علیه ایران از منظر موضوعی (۲۰۱۷-۱۹۷۹)

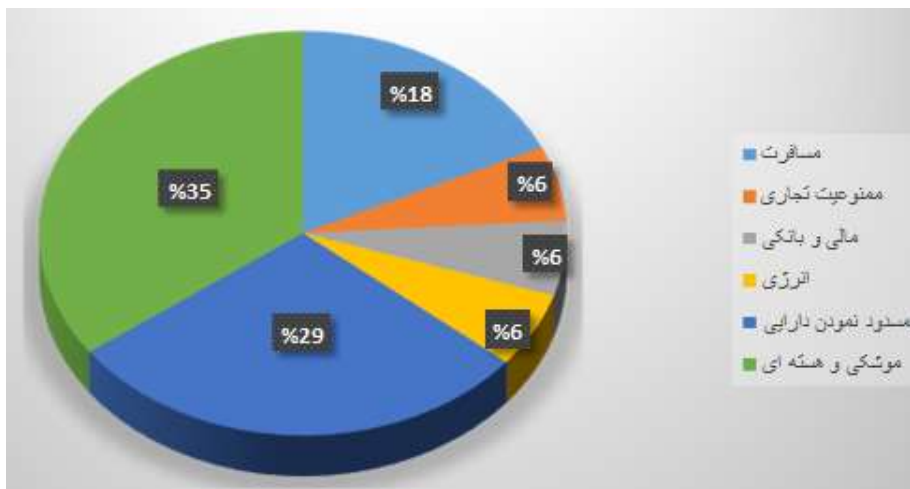

۲- تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه جمهوری اسلامی ایران

فرانسه، آلمان و انگلیس در سال ۲۰۰۳ به دنبال این تحول که جمهوری اسلامی به صورت محرمانه به احداث جایگاه غنی‌سازی اورانیوم در نطنز و پروژه تولید آب‌سنگین اراک پرداخته است. مذاکراتشان را با ایران شروع کردند؛ اما بعد از انتخاب محمود احمدی‌نژاد به‌عنوان رئیس‌جمهور جدید در سال ۲۰۰۵، مذاکرات منحل شد و ایران توقف تبدیل اورانیوم را پایان داد. به دنبال آن، در سال ۲۰۰۶، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، پرونده ایران را به شورای امنیت سازمان ملل ارجاع داد. بعد از توقف دور دیگر مذاکرات در تابستان ۲۰۰۶، شورای امنیت اولین سری از قطعنامه‌های تحریمی را علیه ایران اتخاذ کرد. شورای امنیت در سال‌های بعد، به صورت وسیع و گسترده تحریم‌هایی علیه جمهوری اسلامی ایران وضع کرد. سیاست‌های قدرت‌های بزرگ خصوصاً ایالات متحده به همراه

وظایف شورای امنیت، به‌عنوان مهم‌ترین مرجع حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، از جمله عوامل فشار بر جمهوری اسلامی ایران از سال ۲۰۰۶ بوده‌اند. آن‌ها با مطرح کردن موضوع هسته‌ای ایران در سازمان ملل متحد، سعی در قانونی کردن و افزایش گستره و حجم تحریم‌های ظالمانه داشته‌اند. در این راستا، شورای امنیت از سال ۲۰۰۶ با صدور قطعنامه‌های متعددی، برنامه هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران را با چالش جدی مواجه ساخته و تحریم‌های گوناگونی را بر کشور تحمیل کرده است.

نمودار ۲. گونه‌شناسی موضوعی تحریم‌های اعمال‌شده از سوی شورای امنیت سازمان ملل

بررسی آماری این تحریم‌ها نشان می‌دهد بخش انرژی حدود ۶ درصد از تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل را به خود اختصاص داده است. بخش مالی و بانکی نیز حدود ۶ درصد این تحریم‌ها را دربرمی‌گیرد... دیگر موضوع‌های هدف تحریم از سوی شورای امنیت سازمان ملل شامل بخش موشکی و هسته‌ای، مسافرت افراد و دیپلمات‌های ایران، ممنوعیت‌های تجاری و مسدود کردن دارایی‌های ایران است که سهم تحریم مربوط به

تحریم صنایع موشکی و هسته‌ای ایران با ۳۵ درصد و تحریم مسدود نمودن دارایی‌ها با ۲۹ درصد تحریم‌ها بیش‌ترین درصد موضوعی تحریم‌های اعمال‌شده از سوی شورای امنیت سازمان ملل را تشکیل می‌دهند.

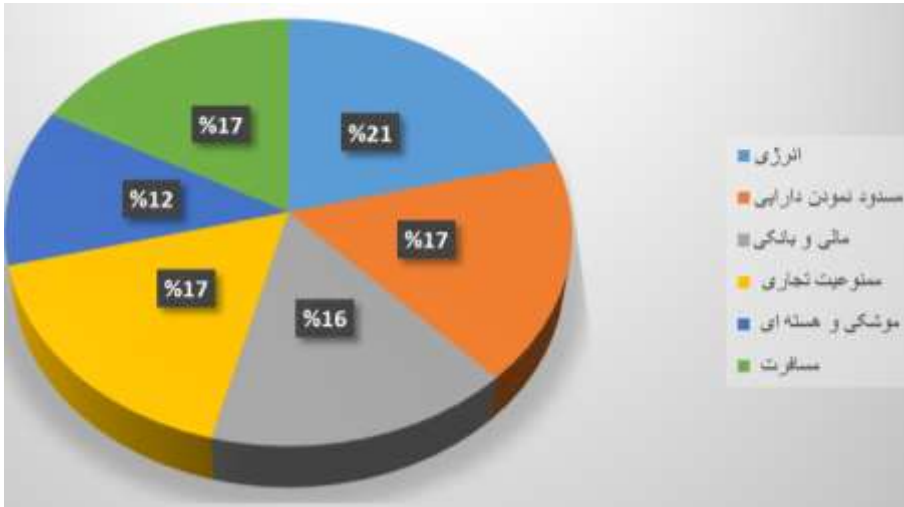
مهم‌ترین ویژگی تحریم‌های شورای امنیت، اختصاص آن به برنامه هسته‌ای ایران است. قطعنامه‌های شورای امنیت علاوه بر اعمال ممنوعیت‌ها و محدودیت علیه بخش نظامی و تسلیحات هسته‌ای، همکاری‌های فنی، آموزشی و مالی در زمینه فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای ایران را نیز ممنوع اعلام کرد. بررسی قطعنامه‌های شورای امنیت علیه ایران، این مسئله را نمایان می‌کند که هدف اصلی از اعمال این تحریم‌ها محدود کردن فعالیت‌های هسته‌ای و موشکی جمهوری اسلامی ایران بوده است. طبق این بررسی، حدود ۳۵ درصد این تحریم‌ها موضوع هسته‌ای و موشکی جمهوری اسلامی ایران را مورد هدف خود قرار داده است. با وجود فراوانی منابع نفت و گاز برای تأمین انرژی موردنیاز کشور، فناوری هسته‌ای و توسعه آن به‌مثابه برگ برنده‌ای برای جمهوری اسلامی ایران بود که هژمون بین‌المللی به همراه قدرت‌های اروپایی از طریق شورای امنیت سازمان ملل آن را با چالش روبه‌رو ساخته است. استفاده از انرژی هسته‌ای از یکسو، باعث کاهش گازهای گلخانه‌ای و آلودگی‌های محیط زیستی می‌شود و از سوی دیگر، عدم قطعیت در مورد ماندگاری نفت و گاز در آینده، ایران را ملزم می‌دارد تا ترکیب انرژی خود را با توسعه فناوری هسته‌ای گسترش دهد و از وابستگی بیش‌ازحد خود به سوخت‌های فسیلی بکاهد. نهایتاً اینکه، جامعه جهانی به سمت استفاده از انرژی‌های پاک و کنترل آلودگی حرکت می‌کند که وقفه در برنامه هسته‌ای ایران می‌تواند باعث کندی حرکت در این مسیر شود.

۳- تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه جمهوری اسلامی ایران

اتحادیه اروپا از ۲۷ فوریه ۲۰۰۷ به اتخاذ مواضع مشترک و همسو با شورای امنیت سازمان ملل مبادرت ورزید و در ۲۹ ژوئن ۲۰۱۰ اولین تحریم‌های مستقل از تحریم‌های شورای امنیت را بر ایران اعمال کرد. تحریم سوئیت، تحریم بخش‌های مختلف نفت و گاز ایران، تحریم‌های کالا و فناوری و همچنین ممنوعیت ارائه خدمات به بخش‌های مختلف انرژی، کشتیرانی و ممنوعیت واردات و صادرات گاز و نفت از ایران، از جمله مهم‌ترین مواضعی است که اتحادیه اروپا علیه ایران در این مدت در پیش گرفته است. اتحادیه اروپا حدود سه مقررات و هشت موضع تحریمی علیه ایران وضع کرده است. بررسی این تحریم‌ها نشان می‌دهد بیشترین موضوع هدف این تحریم‌ها بخش انرژی نفت و گاز با ۲۱ درصد بوده است. بخش مالی و بانکی نیز یکی از بخش‌های مهمی است که اتحادیه اروپا آن را با محدودیت‌های جدی مواجه ساخته است. در ۱۷ مارس ۲۰۱۲، در پی موافقت‌نامه صورت گرفته مابین ۲۷ کشور شورای اتحادیه اروپا، شبکه بانکی سوئیت، یعنی مرکز جهانی عملیات الکترونیکی مالی، ارتباط همه بانک‌های ایرانی را به‌عنوان مؤسسه‌هایی که تحریم‌های جاری اتحادیه اروپا را نقض کرده با شبکه بین‌المللی آن قطع کردند. شبکه پیغامی مالی سوئیت مستقر در بروکسل دستور دهند تا اتصال ۲۵ بانک ایرانی واقع در لیست سیاه را، از جمله بانک مرکزی ایران، از این شبکه منقطع و از خدمات این سرویس محروم کنند. در این خصوص و در تطابق با نتیجه‌گیری شورا در ۱ دسامبر ۲۰۱۱، شورا موافقت کرد با تشدید اقدام‌های سخت‌گیرانه در بخش انرژی، شامل تحریم مرحله‌ای واردات نفت خام ایران به اروپا، در بخش مالی شامل بانک مرکزی ایران، در بخش حمل‌ونقل به‌علاوه محدودیت‌های بیشتر بر صادرات، به‌طور برجسته روی طلا، کالاها و فناوری‌های حساس با کاربری دوگانه، به‌علاوه بیشتر اشخاص تعیین‌شده و نهادهای مشخص دارای نقش شامل موارد تحت کنترل توسط سپاه پاسداران می‌شود.

تمرکز بیشتر تحریم‌های اقتصادی اتحادیه اروپا، کاهش درآمدهای عمومی و دولتی ایران با ممانعت از فروش نفت ایران بود که این امر با توجه به اینکه فروش نفت سهم عمده‌ای در درآمد کشور دارد باعث می‌شود توسعه کشور، امرارمعاش و سلامت و رفاه افراد جامعه و دیگر موارد را تحت تأثیر قرار دهد.

نمودار ۳. گونه‌شناسی موضوعی تحریم‌های اعمال شده از سوی اتحادیه اروپا

بررسی آماری تحریم‌های اعمال شده از سوی اتحادیه اروپا نشان می‌دهد بخش انرژی حدود ۲۱ درصد بیشترین تحریم‌ها را به خود اختصاص داده است. بخش مالی و بانکی نیز حدود ۱۶ درصد این تحریم‌ها را دربرمی‌گیرد...دیگر موضوع‌های هدف تحریم از سوی اتحادیه اروپا شامل بخش موشکی و هسته‌ای، مسافرت افراد و دیپلمات‌های ایران، ممنوعیت‌های تجاری و مسدود کردن دارایی‌های ایران است که سهم تحریم مربوط به تحریم صنایع موشکی و هسته‌ای ایران ۱۲ درصد و تحریم مسدود نمودن دارایی‌ها و

ممنوعیت تجاری با ۱۷ درصد تحریم‌ها بخش مهم موضوعی تحریم‌های اعمال شده از سوی اتحادیه اروپا را تشکیل می‌دهند.

۴- تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده علیه صنعت نفت ایران

از زمان اکتشاف نفت در سال ۱۸۵۹ در ایالت پنسیلوانیا آمریکا تا به امروز و آشکار شدن اهمیت استراتژیک نفت خام، این ماده هیدروکربوری به‌عنوان یک اهرم قدرت و فشار مدنظر بوده است. در این راستا تحریم‌های بین‌المللی به‌عنوان ابزار فشار و اجبار در پیشبرد اهداف سیاست خارجی کشورها سابقه طولانی دارد. به‌عبارت‌دیگر، اگرچه تحریم‌ها و محاصره اقتصادی بیشتر به سیاست جهانی معاصر مربوط است اما استفاده از این شیوه در تاریخ سابقه طولانی دارد.

ایالات متحده آمریکا از ابتدای پیدایش نفت در خاورمیانه در روابط خود با ایران دارای حساسیت ویژه و منحصر به فرد بوده است. این حساسیت گاه به‌صورت نزدیکی فوق‌العاده میان دو کشور نمود یافته که اظهار آمادگی مشارکت شرکت آمریکایی نفتی سینکدر در توسعه میادین نفتی ایران در کناره دریای خزر در ۱۳۰۰ شمسی با پیشنهاد توافقی مبتنی بر اختصاص ۵۰ درصد سود آن به ایران در زمانی که حداکثر سودی که شرکت مختلط نفت ایران و انگلیس به ایران اختصاص داده بود ۱۵ درصد بود، مثالی در این زمینه است و همچنین گاهی به‌صورت تحریم‌های نفتی اخیر خود را نشان می‌دهد که این موضوع با سیاست‌های تأمین انرژی ایالات متحده مرتبط است.

صنعت نفت پایه‌ای‌ترین بخش اقتصاد ایران است و همیشه از موضوعات مورد نظر در تحریم‌های اقتصادی علیه کشورمان بوده است. از این حیث در آمریکا و تا حد فراوانی در غرب این اجماع شکل گرفته که نفت پاشنه آشیل اقتصاد ایران شمرده می‌شود. با این همه به‌رغم کوشش‌های آمریکا در این باره، قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل تا دسامبر سال ۲۰۰۶ میلادی نیز صنعت نفت ایران را هدف تحریم خود قرار نداده بود. یکی از دلایل مهم این امر نگرانی بازار نفت از قیمت بالابود.

تحریم‌های حوزه انرژی و نفت رامی توان مربوط به سه بخش خرید نفت، صنایع بالادستی و صنایع پایین دستی نفت دانست. به‌طور خلاصه می‌توان تحریم‌های اعمال‌شده در حوزه انرژی را در نمودار زیر ترسیم نمود.

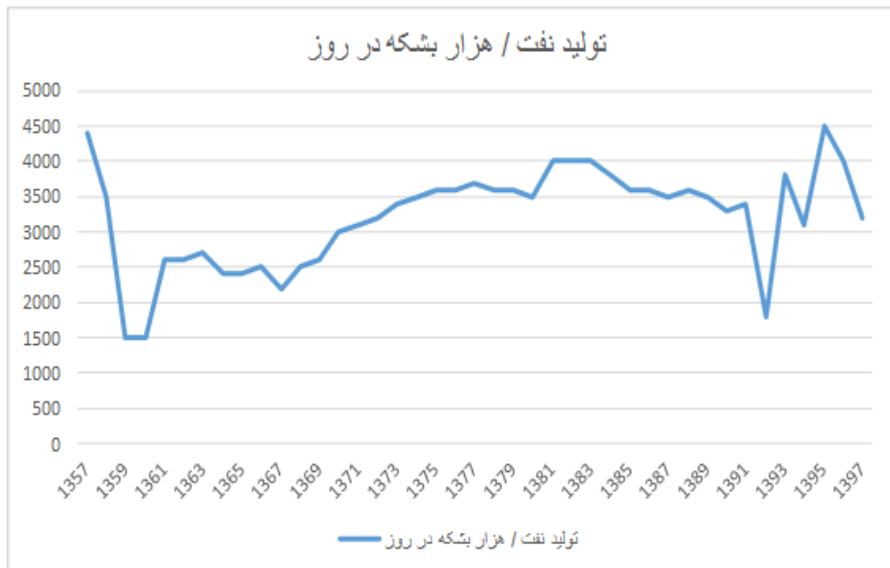

شکل ۱. شماتیک تحریم‌های اعمال‌شده در حوزه انرژی

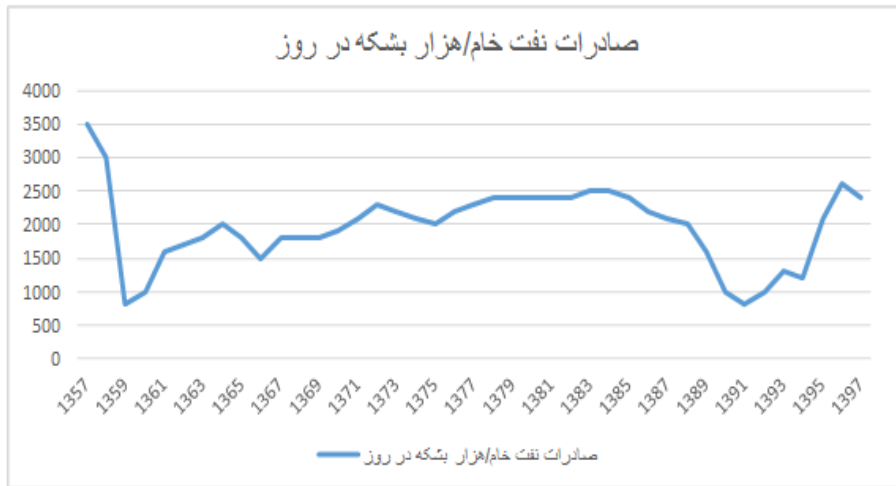
۵- اثرگذاری تحریم‌های بین‌المللی در صنعت نفت

با توجه به چالش هسته‌ای ایران، غرب فشار فراوانی برای محدود کردن صادرات نفت ایران و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های نفتی کشورمان داشته است. اثر منفی تحریم‌های نفتی بر صنعت نفت ایران مشهود است

نمودار ۴. روند روزانه تولید نفت (۱۳۵۷-۱۳۹۷)

منبع: گزارش مرکز توسعه صنعت نفت، ۱۳۹۷: ۹۰.

نمودار ۵. روند روانه صادرات نفت (۱۳۵۷-۱۳۹۷)

منبع: (گزارش مرکز توسعه صنعت نفت، ۱۳۹۷: ۹۰)

۵-۱. تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بر سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت نفت و گاز

قبل از بررسی اثر تحریم‌ها بر سرمایه‌گذاری و حضور شرکت‌های بین‌المللی انرژی در صنعت نفت و گاز کشور باید به موانع داخلی فعالیت آن‌ها اشاره کرد و تأکید کرد علاوه بر تحریم‌ها، مشکلات اجرایی و مقرراتی داخلی نیز در حضور کم‌رنگ این شرکت‌ها مؤثر بوده‌اند. علی‌رغم پتانسیل بالای صنعت نفت و گاز کشور، موارد متعددی در این حوزه را و افزایش نا اطمینانی در فضای سرمایه‌گذاری، می‌توان برشمرد که با ایجاد هزینه مبادله تمایل و مشارکت بخش خارجی در تأمین مالی و تکمیل پروژه‌های نفتی ایران را کاهش داده است.

حوزه بالادستی صنعت نفت و گاز شامل بخش اکتشاف، استخراج نفت خام و گاز طبیعی است. این تحریم‌ها برای این هستند که مانع از حفظ توان تولیدی ایران در حوزه نفت و توسعه صنعت گاز ایران شوند. دو پیامد تحریم‌های حوزه بالادستی برای صنعت

نفت و گاز ایران از این قرار است: الف) ممانعت از سرمایه‌گذاری شرکت‌های بین‌المللی نفتی در صنایع بالادستی صنعت نفت و گاز است. براساس تحریم‌ها هرگونه سرمایه‌گذاری بیش از بیست میلیون دلار به‌منظور اکتشاف یا استخراج از صنایع نفت ایران ممنوع اعلام شد. نتیجه تحریم قطع همکاری بسیاری از شرکت‌های نفتی بین‌المللی بود که به سبب آن بسیاری از پروژه‌های سرمایه‌گذاری در میادین نفتی ایران متوقف شد و موجب شد بحث تأمین مالی پروژه‌های نفتی و سرمایه‌گذاری خارجی مطرح شود. در جدول زیر فهرست شرکت‌های نفتی که به علت اعمال تحریم‌ها مجبور به ترک ایران شدند آمده است

جدول ۱: شرکت‌های نفتی خارج‌شده از ایران پس از تحریم‌ها
گزارش مرکز توسعه صنعت نفت، ۱۳۹۷: ۹۳)

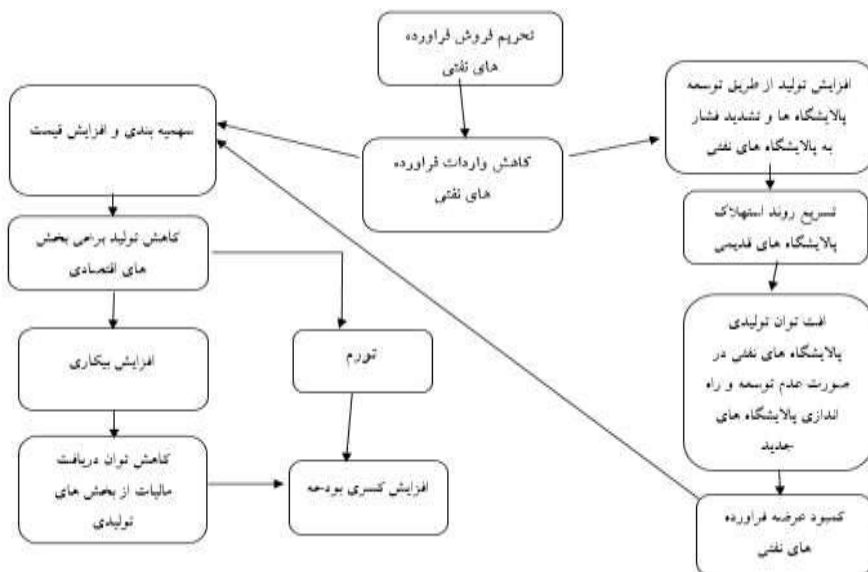
نام شرکت	کشور مربوطه
Baker Hu hcs	ایالات‌متحده
Dragon Oil	امارات متحده عربی
Glencore	سوئیس
Halliburton	ایالات‌متحده
Independent Petroleum Group	کویت
Lind Group	آلمان
OMV	اتریش
Q8	انگلستان
Royal Dutch Shell	فرانسه
Smith International	ایالات‌متحده
Total	فرانسه
ThyssenKrupp	آلمان

Tupras	ترکیه
BP	انگلستان
ENI	ایتالیا
Helm AG	آلمان
Inpex	ژاپن
GS Engineering & Constuction	کره جنوبی
Lukoil	روسیه
Petronas	مالزی
Reliance	هند
Schlumberger	ایالات متحده
Statoil	نروژ
Trafigura	سوئیس
Transammonia	ایالات متحده
Witol	سوئیس

۵-۲. اثرگذاری تحریم صنایع بالادستی و پایین دستی نفت بر اقتصاد کشور

نکته دیگر درباره با اثرگذاری تحریم‌ها مربوط به حوزه‌های پایین دستی و بالادستی نفت و انرژی است؛ ممنوعیت فروش فرآورده‌های نفتی به ایران در کنار افزایش مصرف فرآورده‌های نفتی و توسعه اندک ظرفیت پالایشی کشور باعث این امر شده است که واردات فرآورده‌های ۳۱ درصد نیازهای مصرفی، نفتی افزایش یابد؛ برای نمونه، واردات بنزین در سال ۱۳۸۸ کشور را در این سال تأمین کرده است. تحریم فروش فرآورده‌های

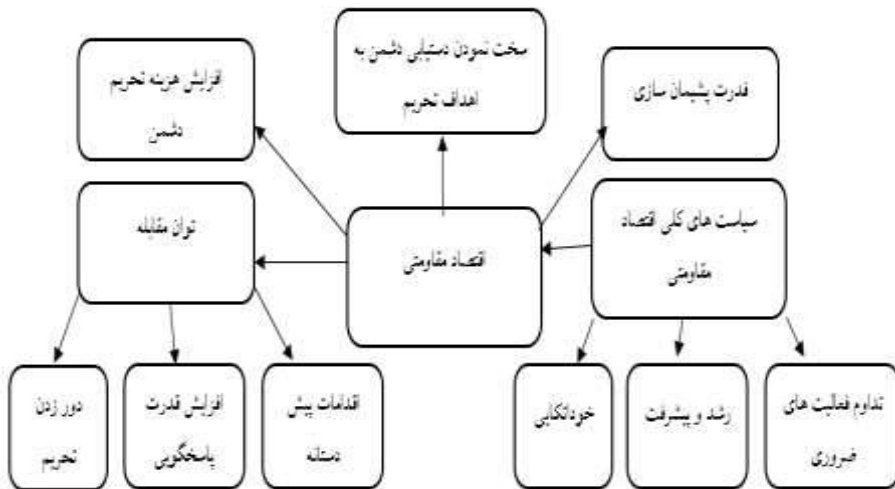
نفتی سبب شده است. توسعه پالایشگاه‌های کشور تسریع یابد و فشار برای تولید بیشتر فرآورده‌های نفتی وارد شود و تولید این فرآورده‌ها افزایش یابد اما این افزایش به‌اندازه‌ای نبوده است که مصرف فرآورده‌های نفتی را تأمین کند. از این‌رو نظام سهمیه‌بندی درباره این فرآورده‌های نفتی اعمال شده و در حقیقت جایگزینی بخشی از واردات ممکن بوده است. به‌جز بنزین که در حمل‌ونقل مصرف می‌شود بقیه فرآورده‌های نفتی به‌طور عمده در بخش صنعت و کشاورزی مصرف می‌شود. فزونی تقاضای فرآورده‌های نفتی بر عرضه که زمینه‌ساز استفاده از نظام سهمیه‌بندی شده است، کاهش تولید اقتصادی در بخش صنعت و کشاورزی را در پی داشته است. همین امر باعث افزایش بیکاری و کاهش تولید گردیده و به‌موازات آن قیمت کالاها و خدمات افزایش داده است. کاهش توان تولیدی و افزایش ظرفیت بیکار نیز به معنای کاهش درآمد مالیاتی دولت است که در پی آن کسری بودجه را به همراه داشته است.

شکل ۲: اثرگذاری تحریم صنایع بالادستی و پایین دستی نفت بر اقتصاد کشور

۶- بنیان اقتصاد مقاومتی و خنثی‌سازی تحریم‌های بین‌المللی

امروزه در مقابل کشورهای بیگانه و تحریم اقتصادی دیگر جوامع تقویت و حمایت از بنیان‌های اقتصادی کشور تحت عنوان اقتصاد مقاومتی مطرح می‌گردد. در واقع می‌توان اقتصاد مقاومتی را تبلور اقتصاد در مقابل تحریم‌ها و فشارهای خارجی و شکوفایی اقتصاد ملی تعریف نمود. عملی نمودن اقتصاد مقاومتی در جامعه تأثیر و نتایج مثبتی در عرصه اقتصادی به دنبال دارد که در نهایت رشد تولید داخلی و اقتصاد بومی را رقم می‌زند. از سوی دیگر این نوع اقتصاد با خودکفایی و استقلال اقتصادی رابطه مستقیم دارد. مقاومت در برابر تحریم‌های کشورهای بیگانه می‌تواند جامعه را از وابستگی برهاند و خودکفایی و استقلال را رقم بزند.

شکل ۳. شماتیک سیاست اقتصاد مقاومتی برای مقابله با تحریم

منبع: (گزارش مرکز پژوهش‌های استراتژیک، ۱۳۹۴: ۲۴)

نتیجه‌گیری

با عنایت به نوع تحریم‌های اعمال‌شده در حوزه نفت ایران، تحریم‌ها به گونه‌ای بوده است که در مرحله اول کنترل و محدودسازی تجارت نفت ایران با سایر کشورها، معلق ساختن کمک‌ها و حمایت‌های فناورانه و فناوری حوزه نفت ایران، مصادره اموال و دارایی‌های حوزه نفت و گاز ایران در سایر کشورها و ممنوعیت فهرستی شرکت‌های فعال حوزه نفت در عرصه بین‌الملل در زمینه فعالیت در عرصه نفت ایران را هدف قرار داده و تأثیرگذاری اجرایی در این زمینه موجب آسیب‌پذیری نسبی اقتصادی گردیده، می‌توان گفت طبقه‌بندی تحریم‌های اعمال‌شده به صورت هدفمند بوده و با نظریه تحریم‌های داکسی و طبقه‌بندی مذکور تناسب دارد همچنین ابعاد تحریم‌های صورت گرفته علیه جمهوری اسلامی ایران ترکیبی از تهدیدها و عملیات نظامی و تروریستی و تحریم‌های اقتصادی، به کارگیری بعد سیاسی تحریم، بعد اقتصادی، روانی و ایدئولوژیک و با اهداف کنترل رفتار و بازدارندگی سیاست‌های منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران و تغییر سیاست‌های توسعه‌ای مقاومت، تضمین امنیت و صلح جمعی، شناسایی و حمایت از هنجارهای جهانی حامی صلح و حقوق بشر توسط سازمان ملل متحد و در راستای تحریم کالاهای استراتژیک مانند نفت، انرژی، کنترل صادرات و واردات، تحریم سرمایه‌گذاری و مالی و بانکی در صنایع و باهدف افزایش کسری تجاری، تورم، صفر شدن تولید و صادرات انرژی و کمبود منابع صورت پذیرفته است.

یکی از عوامل مقابله با تحریم‌ها، بخصوص تحریم اقتصادی به نوع ساختار حکومت و تشکیلات حاکم بر کشور تحریم شده بستگی دارد. از آنجا که تحریم‌ها متکی بر تصورات ویژه از ارتباط میان شرایط و رفتار سیاسی دولت‌ها و مردم است؛ در بررسی تحریم و کارایی آن آگاهی از اینکه مردم چه رابطه‌ای با دولت خود دارند، حائز اهمیت است. در این راستا شرط موفقیت تحریم، درگرو انتقال فشار وارده بر اثر تحریم از مردم به دولت است. اعمال تحریم‌ها در شرایطی که نظام سیاسی حاکم بر کشور از پایگاه

وسیع اجتماعی برخوردار است و نظام اقتصادی کشور به گونه‌ای است که وابستگی اقتصادی به آمریکا ندارد، منجر به تقویت روحیه ملی و اتخاذ سیاست‌های خوداتکا شده است.

ظرفیت‌ها و قابلیت‌های کشور تحریم شده، این متغیر دربرگیرنده ظرفیت و توانایی کشور تحریم شده در مقابله با تحریم و میزان آسیب‌پذیری و نیز وابستگی آن به دیگر کشورها است یکی از جوانب کلیدی در توان کشور هدف برای دفاع در برابر تحریم، میزان توانایی در بسیج اقتصاد خود برای تأمین نیاز داخلی است. این مسئله می‌تواند به کاهش تأثیرات فوری و صدمات بعدی تحریم‌ها منجر شود. ایران با مقیاس جمعیتی بالا که بخش اعظمی از آن را جوانان تشکیل می‌دهند و منابع طبیعی فراوان، زمینه بسیار مستعدی برای تقویت اقتصاد داخلی و مقابله با اثرات تحریم‌ها دارد. به لحاظ تاریخی، معمول‌ترین دلیل ناکامی تحریم‌ها، وجود کشورهای دیگر است که به‌عنوان متحدان تجاری جایگزین برای کشور هدف عمل می‌کنند. بایستی توجه داشت که توان تجارت با یک کشور ثالث تا حد زیادی تأثیرات اقتصادی تحریم را از بین می‌برد. همچنین شرکای تجاری جایگزین می‌توانند تأثیر سیاسی داشته باشند که به مسئله ایجاد اعتبار و نفوذ کمک خواهد کرد. از این‌رو، توان جلب همکاری کشورهای دیگر از سوی کشور تحریم شونده می‌تواند به کاهش اثرات تحریم کمک نماید حمایت یا عدم حمایت کشورها از اعمال تحریم‌ها و مشارکت آن‌ها در اجرای آن در موفقیت یا عدم موفقیت آن تأثیری بسزا دارد. به عبارتی تأثیر تحریم‌ها، تا حد قابل ملاحظه وابسته به حمایت بین‌المللی است. در این‌بین، کشورهای منطقه و هم‌جوار از چندجانبه‌گرایی مسئله‌ای مهم در جایگاه ویژه‌ای برخوردارند زمینه تحریم است زیرا گفته می‌شود تأثیر تحریم را افزایش خواهد داد. هر چه تعداد متحدان تجاری که در یک تحریم شرکت می‌کنند افزایش یابد، اعتبار تهدید علیه کشور هدف افزایش خواهد یافت. اتحادیه اروپا به‌عنوان هم‌پیمان ایالات متحده در تحریم‌های نفتی علیه ایران حدود ۱۸ درصد از صادرات

نفت خام و کندانسه، ایران را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که سهم واردات نفتی اتحادیه اروپا از نفت ایران در حدود ۵۳ درصد است که بیانگر این است که سهم عمده‌ای از نفت اتحادیه اروپا از ایران تأمین می‌شود که به دلیل زمان‌بر بودن و هزینه‌بر بودن جایگزینی احتمالی تجهیزات پالایشگاهی نفتی در اروپا که بر اساس نفت با خصوصیات مشابه نفت ایران طراحی گردیده است، می‌توان اذعان نمود که اتحادیه اروپا زیان بیشتری را از تحریم‌های نفتی ایران نسبت به ایران خواهد دید، چراکه ایران با رصد نمودن بازارهای جهانی نفت، مشتریان جدید و بالقوه خود را خواهد یافت که این امر کارایی تحریم نفتی ایران را تا حد زیادی کاهش می‌دهد. این مسئله سبب شده است تا کشورهای عضو اتحادیه اروپا با وجود آنکه اول ژوئیه را به‌عنوان تاریخ تحریم خرید نفت از ایران تعیین کرده‌اند چنانچه دولت‌های انگلیس و فرانسه به دنبال متقاعد کردن دیگر کشورهای اتحادیه اروپا برای به تعویق انداختن منع بیمه نفت کشتی‌های حامل نفت ایران هستند. انگلیس نگران است قیمت نفت در نتیجه اختلالات ناشی از نبود پوشش بیمه‌ای به شدت افزایش یابد. شرکای شرقی ایران یعنی چین، هند، ژاپن و کره جنوبی ۵۸ درصد از نفت خام و کندانسه ایران را خریداری می‌کنند، جزء شرکای اصلی تجاری ایران به شمار رفته که علی‌رغم تحریم‌های نفتی، به خرید نفت از ایران ادامه می‌دهند. وضعیت فعلی و تحریم‌های بانکی، موقعیت ممتازی برای مشتریان شرقی ایران از جمله غول‌های نوظهور اقتصادی جهان، چین و هند، در راستای تخفیف‌های قیمتی فروش و بازپرداخت غیر نقدی فراهم آورده است. چین هم‌اکنون با دارا بودن ۲۲ درصد از سهم صادرات نفت خام و کندانسه ایران، بزرگ‌ترین شریک تجاری ایران محسوب می‌شود. چین نیاز گسترده خود به نفت را از طریق ۱۵ صادرکننده عمده و جزئی تأمین می‌کند، لذا ارتقاء سهم واردات از ایران می‌تواند با کاهش ریسک‌های تجاری در معاملات نفتی همراه بوده و این به منزله یک مزیت استراتژیک برای این کشور به شمار خواهد رفت. هند نیز توافقاتی با ایران مبنی بر پرداخت ۴۵ درصد از

بهای نفت ایران به روپیه و خرید کالای هندی داشته است. عدم پرداخت نقدی نفت وارداتی فرصت‌های اقتصادی مناسبی را برای هند و چین برای فروش محصولات تولیدی خود به ایران فراهم نموده است. لذا تحریم‌های شکل گرفته، فرصت‌های خوبی را برای شرکای ایرانی از جمله شرکای شرقی ایران پدید آورده که همین امر عدم همسویی آن‌ها را با تحریم‌ها موجب شده است فلذا تحریم‌های تجمیعی بین‌المللی علیه جمهوری اسلامی ایران بالأخص در حوزه خرید نفت و مبادله انرژی با ایران از جامعیت و همراهی لازم بین‌المللی برخوردار نبوده است.

هرچند که تحلیل انجام‌شده بسیار کلی است و نمی‌تواند وضعیت بازار را به‌خوبی نمایش دهد، ولی هدف از این تحلیل این است که بیان کند، در وضعیت تحریم، سناریوهای بسیار وجود داشته و نمی‌توان به‌صورت قطعی به بیان وضعیت آینده پرداخت. آنچه مهم است این است که جمهوری اسلامی ایران باید به دنبال راهکارهای جدی برای مقابله با این تحریم‌ها باشد. بهره‌گیری از دیپلماسی قدرتمند انرژی یکی از مهم‌ترین اقداماتی است که متأسفانه در ایران مورد توجه نبوده است. هرچند که با توجه به تجربیات ایران در طول دوران طولانی تحریم‌ها، راهکارهای گوناگونی برای مقابله با این امر، صورت گرفته است ولی با توجه به پیچیدگی‌های مسائل جهانی و دشواری پیش‌بینی پذیری آن، می‌بایست با تلاش متخصصان، راهکارهای مطمئنی برای مقابله با این تحریم‌ها طراحی شوند، مهم‌ترین مشکلی که در امر تحریم‌های نفتی وجود دارد، وابستگی اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی است و اگر تلاش جدی در جهت از بین بردن وابستگی ایران به این درآمدها صورت نگیرد، همچنان از این مجرا دچار آسیب خواهد شد.

راهکارهای مقابله با تحریم‌های نفتی را می‌توان در چند سطح طبقه‌بندی کرد که برخی از آن‌ها در قالب جدول ۲ ارائه می‌شود ضمن اینکه نباید از خاطر دور داشت که لزوماً راهکارهای مقابله با تحریم‌های نفتی، در حوزه مسائل اقتصادی نبوده و برخی از آن‌ها نظامی، سیاسی، فرهنگی و ... می‌باشند.

جدول ۲: برخی از راهکارهای مقابله با تحریم‌های بین‌المللی حوزه نفت و گاز

بلندمدت	کوتاه‌مدت	
ایجاد راهکارهای اساسی و چارچوب‌های مناسب برای دیپلماسی انرژی ایران	تلاش برای مذاکرات و جلوگیری از ورود به حوزه مسائل نظامی - امنیتی	راهکارهای سیاسی
ایجاد شبکه جهانی از حامیان در جامعه بین‌الملل	سیاست تنش‌زدایی در روابط خارجی	
تلاش برای جلوگیری از اقتصاد مبتنی بر نفت	استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بالقوه داخلی در تولید و توزیع	راهکارهای اقتصادی
جلوگیری از خام‌فروشی نفت و افزایش ارزش‌افزوده آن از طریق تولید فرآورده	یافتن منابع تأمین‌کننده و مشتریان جدید	
تربیت نیروهای متخصص حوزه نفت و گاز	استفاده از شرکت‌های واسطه‌ای	
تدوین استراتژی مناسب رسانه‌ای در سطح جهانی	حفظ روحیه امیدواری و اعتماد به نفس ملی	راهکارهای فرهنگی
تلاش برای معرفی کالای باکیفیت ایرانی در سطح جهانی	فرهنگ‌سازی جهت تولید و مصرف کالای داخلی	
تقویت توان دفاعی در سطح بین‌المللی	تداوم و افزایش ضریب امنیتی در کشور	راهکارهای امنیتی
تلاش برای دستیابی به بالاترین سطح فناوری‌های نظامی و امنیتی	استفاده از بسترها و موقعیت استراتژیک کشور و استفاده از ظرفیت کانال سوئز	

منابع

- یزدان فام، محمود، (۱۳۹۸)، امنیت نرم و چرایی اهمیت آن، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۲(۳): ۶۲-۷۴
- جنیدی، رضا؛ ملایی، مسعود (۱۳۹۸) راهبردهای مبتنی بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در مقابله با قدرت هوشمند ایالات متحده آمریکا، فصلنامه راهبرد سیاسی، ۳(۸): ۷۵-۸۸
- مازینی، احمد (۱۳۹۷) بازشناسی عوامل مؤثر بر جریان سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، پژوهشنامه اقتصادی، ۴(۲): ۵۵-۶۲
- زمانی، سید قاسم؛ مظاهری، جمشید (۱۳۹۶)، تحریم‌های هوشمند شورای امنیت در پرتو قطعنامه ۱۹۲۹: حفظ یا تهدید صلح؟، فصلنامه حقوقی بین‌المللی، ۴(۵): ۱۷-۲۵
- افتخار جهرمی، گودرز؛ (۱۳۹۶) دیوان داوری دعاوی ایران ایالات متحده و عملکرد آن در قلمروی حقوق بین‌الملل، فصلنامه حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، ۱۷(۹): ۱۰۸-۱۱۰
- آدمی، علی؛ قرشی، سیده مهدیه (۱۳۹۵) افول قدرت نرم آمریکا: شاخص‌ها و مؤلفه‌ها، فصلنامه سیاست جهانی، ۵(۴): ۱۶-۳۱
- خواجه‌جوی، علیرضا، (۱۳۹۵)، چگونگی تدوین ترازنامه هیدروکربوری، فصلنامه مطالعات بین‌المللی انرژی، ۷: ۵۵-۶۳
- صدر پور، امیرحسین؛ جمشیدی، محمدحسین، (۱۳۹۵)، سازوکار دیپلماسی عمومی و نظریه قدرت جوزف نای، فصلنامه مطالعات قدرت نرم، ۲(۱۴): ۱۶۶-۱۸۳
- صادقی، محسن؛ غفاری، بهنام (۱۳۹۴) حل اختلافات سرمایه‌گذاری در معاهده منشور انرژی و آثار حقوقی الحاق ایران به آن، نخستین همایش ملی حقوق انرژی، مؤسسه انتشارات دادگستر، تهران.
- مردانی، نادر؛ بهمنی، حمیده (۱۳۹۴) حق مستقیم سرمایه‌گذار خارجی در اقامه دعوا علیه دولت میزبان بر اساس مکانیسم حل و فصل اختلافات معاهده منشور انرژی، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۱۲(۳۱): ۶۷-۴۲

حسن‌پور، جمال؛ قنبری، احمد (۱۳۹۳)، عملکرد بنیادگرایی اسلامی در جهان اقتصادی، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۴(۱۲): ۹۹-۱۲۳

- Hellsloot, I. (2017). "Review of "The politics of crisis management: Public leadership under pressure" by A. Boin, P. Hart, E. Stern and B. Sundelius". *Journal of Contingencies and Crisis Management* 15 (3): 168–169.
- Klein, J. & Dawar, N. (2014). "Corporate social responsibility and consumers' attributions of brand evaluations in product-harm crisis." *International Journal of Marketing*, 21, 203-217.
- Drezner, Daniel W. (2013). "The hidden Hand of Economic Coercion ". *International Organization* No 57 (3), 643-59
- Tomes, R. R. (2012). An historical review of US defense strategy from Vietnam to operation Iraqi freedom. *Defense & Security Analysis*, 28(4), 303-315.
- Flin, R, Mearns, K., O'Conner, P. & Bryden, R. (2000) Measuring safety Climate, Identifying the common features *Safety Science* 34(5), 177 – 192
- Goun, K. Mosleh, A. (2012) A data-informed PIF hierarchy for model-based Human Reliability Analysis, *Reliability Engineering and System Safety* Journa, 125 (5), 154-174
- Guldenmund, F. W. (2000) the nature of safety culture: a review of theory and research, *Safety Science*, 34(5), 215-257
- Marchael, J. Taber, a. (2013) Development and evaluation of an offshore oil and gas Emergency Response Focus Board, *International Journal of Industrial Ergonomics*, 52(8), 43-46
- Mearns, K, Whitaker, S. M. & Flin, R. (2003) Safety Climate, safety management practice and safety performance in offshore environments, *Safety Science*, 41(4), 641-680.
- Doxey, M. (2012) *International Sanctions in Theory and Practice*, Billi publicarion, England
- Doxey, M. (2010) *Economic sanction and international enforcement*, British Library Cataloguing Publication, England
- Taylor, M., Kent, M. (2007), *Taxonomy of mediated crisis responses*, Public Relations publication, 33, England.

Seeger, M, Sellnow, T. & Ulmer, R (1998), Communication, organization and crisis, Communication center publication, 21.England

Lerbinger, O. (2017). The crisis manager: Facing risk and responsibility. Mahwah, NJ: Erlbaum.